KÜLFÖLDÖN LÁTTUK

Tanulmányúton Kárpátukrajnában

Az Uzsgorodi Állami Egyetem vendégeként szeptemberben a Szovjetunió Kárpátontúli Területén jártam. Az Egyetem Filológiai Fakultása Magyar nyelv- és irodalom Tanszékére hívtak meg, ahol a tanterv előírásának megfelelően folklórisztikát is adnak elő az elsőéves magyar nyelv- és irodalomszakos hallgatóknak. Nekik tartottam előadásokat a magyar népköltészetről.

Sokrétű munkaprogramom magába foglalta a Tanszék oktató és tudományos tevékenységének megismerését, Uzsgorod nevezetességeinek, művelődési intézményeinek meglátogatását. Jártam a magyar nyelvű Egyetemi Gyakorlóiskolában, tájékoztatást kaptam a tankönyvkiadás jelen helyzetéről. Lehetőségem volt kutatómunkát végezni az Egyetemi Könyvtárban, közelebbről megismerhettem a Vármúzeum néprajzi kutatói és muzeológiai eredményeit.

A könyvtárban elsősorban azokat a régi és újabb kiadványokat kerestem, amelyek a 18. század eleji kuruc mozgalom népköltészeti emlékeit őrzik. Nem számít váratlan felfedezésnek, hogy találtam engem érdeklő adatokat, hiszen eléggé tudott, hogy különösen a beregi és a máramarosi terület gazdag az ilyen hagyományokban. Mégis kiemelendő, hogy II. Rákóczi Ferenc szájhagyományban élő alakjáról Petro Lintur, a nemzetközileg is jól ismert, s a közelmúltban elhunyt kiváló ukrán folklorista adta közre a pregnáns mondák egész sorát. Ezeket ukrán parasztoktól jegyezte fel. Néhányat újabban szintén közreadott a Legendi Karpat (1968) és a Legendi nasogo kraju (1972) c. népmondakötetben.

Szélesebb történelmi időegységben különösen a régi jobbágysorsot és a tatárbetörések szomorú tragédiáit idéző szájhagyományok érdekeltek. Örömömre szolgált, hogy az évente megjelenő magyar nyelvű Kárpáti Kalendáriumban és mostanában a Kárpáti Igaz Szó c. lapban egész sor népköltési hagyományt olvashattam, amely a népdalok, népballadák, népmondák, népmesék, szólások és helynevek iránt érdeklődő gyűjtők és kutatók szorgoskodását dicséri. Mint értesültem, éppen a közeli jövőben várható jelentősebb monda- és mesekiadványuk megjelenése Magyarországon a Móra Könyvkiadónál.

Vendéglátóim, különösen Petro Lizanec professzor támogatásával sikerült megvalósítani azt a tervem, hogy népköltési gyűjtést végezzek a Kárpátukrajna magyar nyelvű lakossága körében. Az uzsgorodi (ungvári) járásban Veli Dobron (Nagydobrony), Holmok (Homok), Palló és Sislóc községekben fordultam meg. A beregovoi (beregszászi) járásban Beregi (Nagybereg), Veli Began (Nagybégány), Koszino (Mezőkaszony) és Vári volt a néprajzi gyűjtőpontom. A vinogradovi (nagyszőlősi) járásban Petrovo (Péterfalva), Bobovo (Tiszabökény) és Divicsne (Forgolány) községekbe látogattam el. Munkacsevo (Munkács) és Beregovo (Beregszász) megismerése, különösen a Zrínyi Ilona hősi ellenállására emlékeztető vár megtekintése segített megérteni azt, hogy miért maradt a népképzelet tárgya ez a különös látványt jelentő hatalmas építmény.

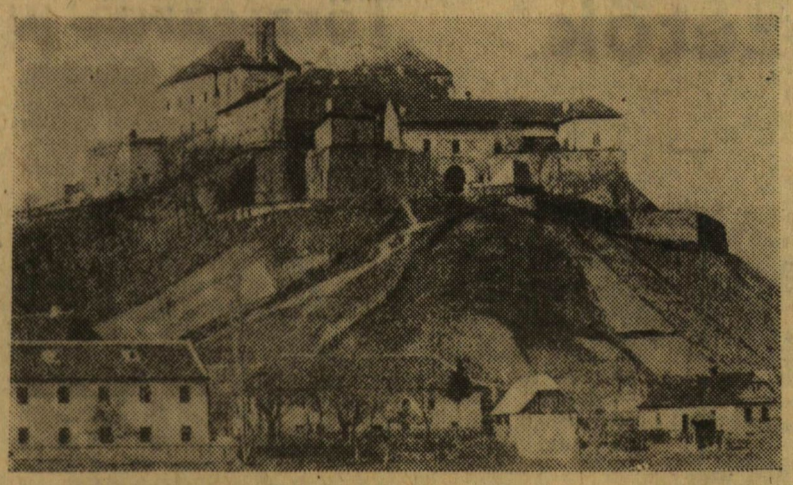

A Munkácsy vár (Foto: Kun Sándor)

Adós maradok itt a találkozások, a vidék átalakulásáról tapasztaltak felidézésével. A szakmai indítású figyelem alapján leszűrhettem azt, hogy a falvak életének nagyfokú megváltoztatása szerfölött sürgeti a népi építészet, a népviselet, a régi mezőgazdasági eszközök stb. múzeumi megőrzését. Ilyen jellegű kezdeményezéssel Petrovo (Péterfalva) és a szomszédos községek lakossága mutat szép példát. Ma már inkább a szemet gyönyörködtető szőlőlugasok, a sorakozó új házak (szinte pontosmásai a mi kockaházainknak) ragadják meg a figyelmet. Itt-ott még észrevehető a zsindely-fedeles kiskapu, az udvar végét betöltő nagy csűr, vagy e vidékre is jellemző abara, amely a szálastakarmány szellős építménye. Szeptember utója (gyűjtésem napjai) éppen a lekvárfőzés szezonja itt, ami a szatmári falvak szilvaszüretét juttatta eszembe. Igen kedves maradvány a fedett kerekeskút. Az emelkedettebb építészeti emlékek sorában pedig a fatornyos templomokat tenném az első helyre.

A népköltési gyűjtés eredményét a következő adatok érzékeltethetik. Terepmunkám során 49 adatközlőtől 400 körüli értékes közlést jegyeztem föl, többségükben prózai jellegű néphagyományt. Mintegy félszáz epikus értékű népmondát és trufát, néhány népmesét, s közel 30 kötöttebb (népdal, népballada, rigmus, versike) alkotást hallgathattam meg. Számos népszokás, néphit, szólás és etimologizáló adat egészítette ki gyűjtői repertoárom. Kiemelném a farsangi alakoskodó hagyományokat, az élet nagy eseményeihez (pl. lakodalom) fűződő szokásokat, de érdeklődéssel hallgattam meg a táltos, lidérc, tudós pásztor stb. alakjához kapcsolódó történeteket is. A történelmi múlt nagy alakjai közül Hunyadi Mátyásról tudnak legtöbb mondát és trufát. A kuruckor eseményeit szép helyi mondákban őrzik, de jóval halványabban. Elevenebb a tatárinváziók emléke, mégis leginkább a várúr és jobbágynép perlekedését idéző elbeszélések ragadták meg a figyelmem.

A 18. század eleji Habsburg-ellenes küzdelem hagyományaiból említek itt néhányat. A Vári községhez tartozó erdő mondája szerint szénégetők mentették ki az egyik kuruc generálist az osztrák „patrujok" kezéből. Jutalmul a község tulajdonába került az erdő. Máshol azt beszélik, hogy Borbély Balázs kuruc vitéz vakmerő vállalkozása segítette elő az 1703-as tiszabecsi átkelés sikerét. Idős adatközlők tudni vélik, hogy Munkács várának átadása után Koszino (Mezőkaszony) községen ment keresztül Zrínyi Ilona, és Vámosatya népe adott neki parasztgúnyát meneküléséhez. A Fejedelemasszony nekik hagyta pompás ruháját. Annak árából épült fel az atyai templom. Beregovo (Beregszász) folyója a Vérke. Hol a tatárokhoz, hol más ellenséghez kapcsolják a folyó nevének eredetét. Egyik verzió szerint a labancokkal vívott küzdelem áldozatainak vére festette pirosra a folyó vizét, innen kapta a Vérke nevet. Számos elbeszélés a menekülő Rákóczi cselfogásáról tudósít.

A betyár, nevezetesen Rózsa Sándor is kedvelt alakja a nép emlékezetének. Azt beszélik róla, hogy bakancsszeget veretett az őt átkozódó gazdag asszony talpába. A szegényeknek viszont fától fáig mérte a gyolcsot ajándékba. (Utóbbi cselekedetével a szlovák Jánošíkot utánozta.) A tágabb közép- és kelet-európai hagyományba illeszthető a kutyafejűekre (főképpen a tatárokra) vonatkozó szájhagyomány. Hasonlóképpen szélesebb összefüggés felé mutatnak az itteni betyárnóták, balladák változatai. Ezek alapján megállapíthatjuk, hogy Kárpátukrajna népköltészete fontos forrása a regionális távlatú folklór-kutatásnak.

A tanulmányutam támogatóit illető köszönetem mellett annak a reményemnek adok kifejezést, hogy egyre több kárpátaljai gyűjtés adja majd hírül e táj gazdag és értékes szájhagyományát.

Dr. FERENCZI IMRE
docens

„Tenyérnyi ország a félsziget szélén"

— a költő szavaival Bulgária. — A közelmúltban Szeged kedves vendége volt. Nem a kis országok kölcsönös szolidaritása, hanem a két nép hagyományos barátsága, a bolgár nép eredményeinek tisztelete miatt fogadta szíves figyelem a gazdasági, társadalmi és kulturális életet bemutató rendezvényeket.

A Barátsági Hét nyitányát Dimitrovnak szentelték. A bolgár nemzeti hős életét és munkásságát demonstráló ünnepi kiállítást dr. Kedvessy György tanszékvezető egyetemi tanár, a Hazafias Népfront Szeged Városi Bizottságának elnöke nyitotta meg. Dimitrov születésének 90. évfordulója alkalmából nemcsak Lipcse legendás hősére, a nemzetközi munkásmozgalom kiemelkedő vezetőjére, hazája függetlenségéért és szocialista átalakulásáért küzdő párttitkárra és államelnökre emlékeztünk, hanem a békés mindennapok bölcs emberére is, az első országaink közötti Barátsági Együttműködési és Kölcsönös Segélynyújtási Szerződés aláírójára is.

Hétfőn baráti nagygyűlést rendeztek Sztoio Sztanoev bolgár nagykövet részvételével, aki ezután „Bulgária társadalmi, gazdasági helyzete" címmel előadást tartott.

A Bolgár Kultúra Hetének több kiemelkedő eseménye volt. Esténként telt ház előtt pergett a „Kecskeszarv" c. film, amely minden bizonnyal fordulópont a bolgár történelmi film fejlődésében. A XVII. századi cselekményű dráma jelentős gondolat hordozója: igaz ügyben is reménytelen az egyéni lázadás és öncélú erőszak.

A „Bolgár tájak"

című kiállítás megnyitóján Hegedűs András a Tanárképző Főiskola főigazgatója a bolgár valóság festőjeként méltatta a művészt. Borisz Nenov vásznain a lendületes ecsetvonások, élénk színek valóban nemcsak a balkáni hegy-völgyek tér- és színváltását, de a mediterrán forró fuvallatát is érzékeltetik.

A bolgár ikonfestészet reprezentatív kiállítását Toso Dancsev a Kulturális Központ titkára művészettörténeti értékeléssel adta át a November 7 Művelődési Központ zömmel egyetemista és főiskolás közönségének. A vizuális élmény előtt Martin Márta és Melis Gábor fiatal művészek bolgár verseket és prózát mondtak.

„Süvít a szél, nyög a Balkán" címmel Bodor Tibor színművész adott képet az évezredes bolgár irodalomról, amely különösen költészetében rokon politikus töltésű líránkkal. Cirilltől napjainkig keresztmetszetét kaptuk ennek a nagyon régi, egyben — modern törekvéseit tekintve — fiatal irodalomnak. Nagy László, Fodor András és más jeles költőink fordításában hallhattuk a Balkán szegénylegényeinek énekét, Botev szabadságharcos és Vaplarov antifasiszta verseit. Az est sikere bizonyára fokozza a Somogyi Könyvtárban kiállított bolgár könyvek forgalmát.

A József Attila Tudományegyetemen Csukás István dékánhelyettes, tanszékvezető egyetemi tanár köszöntötte a Baráti Hét vendégeit, majd Szádeczky Kardos Samu egyetemi tanár tartotta meg előadását

„A bolgár–magyar kapcsolatok bölcsőjénél"

címmel. Elöljáróban utalt a kapcsolattörténet ismeretének különös jelentőségére népeink közös jelenének és jövőjének formálásában.

Az újabb kutatási eredmények összefoglalásában megismerhettük a magyar föld és a bolgárok (protobolgárok) kapcsolatát. Az V. századra utaló első írott forrásoktól a magyar honfoglalásig kísérhettük figyelemmel a Kárpát-medence bolgár törzseinek változatos küzdelmét a rómaiakkal, bizánciakkal, avarokkal és más népekkel.

Az előadás második felében — népeink kapcsolatáról — a nyelvtörténetből ismert több száz szó mellett felsorakoztak a történettudomány bizonyító érvei is.

A bolgár nép történelmének kiemelkedő személyisége, Paiszij Hilendarszki születésének harmadfélszázados jubileumán Szvetlozár Vaszilev, a Kulturális Központ igazgatóhelyettese nyitotta meg az ünnepi kiállítást. A művelődéstörténeti értékű dokumentumok és képek előtt közvetlen szavakkal mutatta be Paiszij szerzetes rögös életútját és a nemzeti mozgalom szempontjából felbecsülhetetlen történetírói életművet.

A kiállítást szerencsésen kiegészítő, bolgár megujhodás kibontakozásáról szóló előadást dr. Szántó Imre tanszékvezető egyetemi tanár bevezetője előzte meg.

A Balkán történet

jeles hazai tudósa, dr. Niederhauser Emil egyetemi tanár írását Toso Dancsev, a Kulturális Központ titkára ismertette. Paiszij atya Szláv-bolgár története okán tág horizontú képet kaptunk a török gazdasági-társadalmi és a görög társadalmi-kulturális-egyházi elnyomás ellen fellépő nemzeti mozgalomról. Ez az első történeti mű, amely gazdag fontos felismerésekben, de tévedésektől sem mentes, minden sorával a nemzeti öntudatot fokozta, és elévülhetetlen érdemeket szerzett az anyanyelvi oktatásban, az éppen differenciálódó bolgár nép nemzeti egységbe tömörítésében.

Befejezésül Sztojan Radev, a Kulturális Központ igazgatója szólt az egyetemi és főiskolai oktatókhoz, az egyetem és a főiskola történelem szakos hallgatóihoz. Méltán fogadta nagy tetszés a jeles kapcsolattörténész szavait a bogumilizmus historiográfiájáról, a görög-török bolgár kulturális kölcsönhatásról, a Kossuth-emigráció bulgáriai tartózkodásáról, munkásmozgalmaink vállvetve vívott harcairól és egyéb közérdekű történelmi problémákról.

A gazdag programú rendezvénysorozatnak határt szabhatott a naptár, a forradalmi hagyományokban bővelkedő bolgár-magyar barátság azonban alkotó hétköznapjainkban országos szintű együttműködésben és személyes kapcsolatokban egyaránt folytatódik.

DR. BERDÁN SÁNDOR

Dr. Julesz Miklós

Október 18-án, 68 éves korában elhunyt dr. Julesz Miklós, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, a Munka Érdemrend arany fokozatával kitüntetett Kossuth-díjas egyetemi tanár, Kiváló Orvos, a „Jancsó Miklós" Emlékérem tulajdonosa, a Szegedi Orvostudományi Egyetem I. számú Belgyógyászati Klinikájának igazgatója, az MSZMP Csongrád megyei Bizottságának és a Szegedi Orvostudományi Egyetem Pártbizottságának tagja, a Halle Wittenbergi Tudományegyetem díszdoktora, a Magyar Endokrinológiai Társaság elnöke, az MTA Orvosi Osztályának vezetőségi tagja, a Royal Societi of Medicine tagja és még számos hazai és külföldi tudományos társaság tagja.

Nagy gyászunk van, mély bánatunk. Julesz Miklós itt hagyott bennünket. Mikor hosszú éveken át mellettünk volt, mikor mindenben, mindig támaszkodhattunk rá, akkor is tudtuk, mit jelent egyetemünknek bölcs, körültekintő irányítása, sziklaszilárd helytállása, fáradhatatlan odaadó gondoskodása, mély humanizmusa.

Nem volt könnyű élete, de annál eredményesebb, amire mélységes tisztelettel és hálával kell emlékeznünk. Csaknem másfél évtizedes szegedi működése alatt személye elválaszthatatlanul egybeforrott az egyetemmel. Valóban, ha rágondolok, nehéz elképzelni a Szegedi Orvostudományi Egyetemet Julesz professzor nélkül. Nemzetközi méretekkel mérve is élenjáró klinikát szervezett Szegeden, mely tervszerűen kiépített sok profiljával gyorsan vált igazi iskolává. Tanított úgy, mint kevesen mások. Tehetséggel, csodálatos lelkesedéssel és alapossággal. Tanított diákot, szakorvost egyaránt, nevelt tudósokat, tanultunk tőle mi, tanártársai is mindannyian, nagyon sokat. Gyógyított kivételes tudással, odaadással és önzetlenséggel, emberszeretettel messzi földről jött ezreket.

Valóban nehéz a Szegedi Orvostudományi Egyetemet elképzelni nélküle, de el lehet-e képzelni a magyar endokrinológiát Julesz Miklós nélkül? A magyar endokrinológiát és a Magyar Endokrinológiai Társaságot, melynek alapítása óta elnöke, éltetője volt. A magyar endokrinológiai tudományt, amit sok-sok, határainkat messze meghaladó jelentőségű eredménnyel gazdagított. Nem. Érezzük, tudjuk, hogy nem, mert amit alkotott, elevenen fog élni azok között, akik azzal büszkélkedhetnek, hogy valaha munkatársai vagy tanítványai lehettek.

Amikor most magam elé idézem mindig tiszteletet parancsoló és mégis annyira szeretetreméltó alakját, valahogy úgy érzem, a Kossuth-díj, az Akadémiai tagság, a sok kitüntetés és eredmény felsorolása nem méltó búcsúztatásához, sokkal inkább az, ha utoljára fejet hajtunk Julesz Miklós, az ember előtt.

Sohase szűnt meg másokon segíteni, mások ügyeivel foglalkozni, embereket és cselekedeteiket nyíltan dicsérni, vagy kritizálni, sőt nem ritkán karikírozni. És mindig csak azért, mert segíteni akart. Példaképe volt az igazi, kommunista vezetőnek, és bizony igaza van irodalmi kritikusának, valóban három életet élt.

Gyászunk őszinte és nagy, olyan nagy, mint veszteségünk. Van azonban vigasztalás, amit szintén neki köszönhetünk és ez a példakép, amit elénk állított. Az embernek mindenben a lehető legjobbat kell példaképül kitűznie maga elé, még akkor is, ha annak elérése meghaladja erejét. Ha tudnók előre, hogy csak addig jutunk el, ameddig valóban eljutunk, talán sohasem indulnánk útnak. Igen, példaképünk leszel kedves jó Miklós, példaképe a kutatónak, tanárnak és orvosnak, példaképe a jó barátnak, páratlan férjnek, apának és nagyapának, az igaz embernek. Bár tudjuk, utolérni nem fogunk soha.

Dr. SZONTÁGH FERENC
rektor